

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-2-13>

УДК 159.9

Вікторія КОРНІЄНКО

доктор психологічних наук, професор,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0001-9187-6734>

Яна АМІНЄВА

викладач,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0009-0005-9048-4161>
e-mail: yanaamineva@icloud.com

ФЕНОМЕН ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ЙОГО МІСЦЕ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано феномен життєвої компетентності як одну з ключових якостей особистості майбутніх психологів. Описано сутність понять «компетенція», «компетентність» і «життєва компетентність», розкрито їх взаємозв'язок з професійною діяльністю. Акцент зроблено на важливості формування когнітивної, емоційної, соціальної та комунікативної компетентностей, здатності до рефлексії, саморозвитку й ефективної взаємодії. Представлено теоретичні моделі (Бандура, Маслоу, Роджерс, Еріксон), що розкривають життєву компетентність як здатність адаптуватися до змін, приймати рішення, діяти ефективно. Обґрунтовано необхідність інтеграції життєвої компетентності в систему підготовки психологів.

Ключові слова: феномен, життєва компетентність, компетенція, професійна діяльність, моделі життєвої компетентності.

Victoria KORNIENKO, Yana AMINEVA

Oles Honchar Dnipro National University

PHENOMENON OF LIFE COMPETENCE OF A PERSONALITY AND ITS PLACE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article explores the concept of life competence as a fundamental integrative quality of the individual, particularly relevant for students in the field of psychology. The authors define and differentiate between the terms “competence,” “competency,” and “life competence,” highlighting their dynamic nature and close connection with professional effectiveness. Life competence is considered as a multidimensional construct that encompasses cognitive, emotional, social, communicative, and behavioral components, which together enable the individual to adapt to various life challenges, make informed decisions, interact constructively with others, and engage in personal and professional growth. Particular attention is paid to the relevance of life competence in the professional training of psychologists, where the ability to manage one's inner states, maintain healthy interpersonal relationships, act independently and responsibly, and reflect critically on experience is essential. Theoretical foundations provided by Bandura (self-efficacy), Maslow (self-actualization), Rogers (congruence and self-acceptance), and Erikson (identity development) are reviewed as key

frameworks for understanding life competence. The article substantiates the need to integrate life competence development into the educational process through experiential learning, reflexive practices, and psychologically safe environments. It is argued that fostering life competence in future psychologists not only supports their personal well-being and self-realization but also enhances their capacity for empathic and ethical professional work. The findings and conclusions of the article can be useful for educators, curriculum developers, and practitioners in the field of psychological education and professional development.

Keywords: phenomenon, life competence, competence, professional activity, models of life competence.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Життєва компетентність є одним з найважливіших складників успішної професійної діяльності психолога. Вона включає здатність особистості адаптуватися до змінюваних умов, розв'язувати складні ситуації, ефективно взаємодіяти з людьми та брати на себе відповідальність за прийняті рішення. Однак розвиток життєвої компетентності не обмежується лише розвитком професійних навичок. Він включає й особистісні характеристики, які взаємодіють із зовнішнім середовищем, соціальними та культурними аспектами. У зв'язку з цим, дослідження формування життєвої компетентності стають надзвичайно важливими для підготовки майбутніх психологів, які мають бути не лише кваліфікованими фахівцями, але й здатними до саморозвитку, саморегуляції та ефективної взаємодії з клієнтами.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, однією з ключових цілей національної освітньої системи є «створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства» [8, с. 2].

Відомо, що успішна самореалізація особистості можлива лише за умови наявності у неї власної системи цінностей і знань, які відповідають вимогам сучасності, а також здатності ефективно вирішувати особисті життєві проблеми та брати активну участь у розв'язанні суспільних питань. Іншими словами, для цього необхідно мати сформовану життєву компетентність. Саме високий рівень життєвої компетентності не лише забезпечує успішне життя окремої людини, а й сприяє гармонійному розвитку суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій

У наукових джерелах розглянуто окремі аспекти життєвої компетентності особистості. Зокрема, В. Введенський аналізував питання моделювання професійної компетентності педагога,

Н. Ткачова зосередила увагу на аксіологічному підході в педагогічному процесі, Д. Дубасенюк досліджував особливості професійного становлення вчителя в контексті компетентнісного підходу. Водночас, на нашу думку, педагогічна література могла б бути збагачена більш детальним аналізом понять «компетенція», «компетентність» і «життєва компетенція».

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в обґрунтуванні феномену життєвої компетентності та його інтеграції в систему підготовки майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу

Феномен «життєвої компетентності» є багатограним і складним явищем, що охоплює різні аспекти життєдіяльності людини, її соціалізацію, освітні процеси, навчання та виховання. Для глибшого розуміння цього поняття необхідно насамперед уточнити зміст таких споріднених термінів, як «компетентність» та «компетенція», оскільки саме їх аналіз дозволяє розкрити сутність поняття «життєва компетентність» особистості. Зупинимось детальніше на визначенні кожного з цих понять. Згідно з аналізом психолого-педагогічної літератури, можна зробити висновок, що терміни «компетентність» і «компетенція» були науково обґрунтовані європейськими дослідниками ще у середині 80-х років минулого століття (Д. Мертенс, А. Шелтон, Р. Бадер та інші). Вони розглядали їх як сукупність базових або ключових умінь і кваліфікацій, необхідних для успішної діяльності. Також було визначено, що компетентність є здатністю ефективно задовольняти як індивідуальні, так і соціальні потреби, а також виконувати поставлені завдання.

У 1990-ті роки поняття «компетентність» значно розширилося, включивши в себе інтелектуальні, фізичні, політичні, соціальні, моральні та естетичні знання, набуті як у межах освітньої системи, так і з інших джерел. Ці знання охоплюють такі сфери життєдіяльності, як навчання, професійна діяльність, культура, політика, екологія та взаємодія з навколишнім середовищем. Усі ці напрямки сприяють формуванню компетентності особистості, забезпечуючи умови для її всебічного розвитку [4, с. 34].

Аналіз англomовних джерел з даної проблематики свідчить про те, що визначення термінів «компетентність» і «компетенція» ускладнюється їхньою полісемією. В англійській мові слово «competence» має декілька значень: 1) здатність, знання,

компетентність; 2) компетенція, правомочність. Відтак, ці терміни можуть використовуватися як синоніми, що ускладнює їх розмежування. Також у наукових текстах зустрічаються терміни «competentia» (від лат. – коло питань, у яких людина є обізнаною) та «competency».

Згідно з Оксфордським словником сучасної англійської мови, терміни «competence» та «competency» визначаються як «здатність успішно або ефективно виконувати певні завдання» або як «уміння, необхідні для виконання конкретних завдань» [10, с. 307]. Отже, у змістовому плані ці поняття здебільшого ототожнюються, виступаючи синонімами.

Ключові поняття, які є основою нашого дослідження, висвітлені у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Більшість із них не робить чіткого розмежування між термінами «компетентність» і «компетенція», але акцентує увагу на практичному аспекті компетенцій, які є «сферою взаємозв'язку між знаннями та діями в людській діяльності» [10, с. 15].

У численних наукових працях підкреслюється, що компетентність відповідає встановленим нормам і вимогам діяльності (О. Дубасенюк, В. Дьомін, А. Маркова, Л. Петровська). Вона визначається як «рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певній компетенції та забезпечує конструктивну діяльність у динамічних соціальних умовах» [3].

Деякі дослідники (В. Безрукова, А. Бермус, Е. Зеєр та ін.) розглядають компетентність у контексті професійної діяльності, підкреслюючи значення когнітивної та операційної складових цього поняття. Е. Зеєр стверджує, що «компетентність є результатом когнітивного навчання, комплексною системою узагальнених знань, тоді як компетенція – це процес та результат навчання через діяльність, тобто компетентність у дії» [6, с. 29].

В. Введенський описує компетентність як «психологічне новоутворення особистості, що виникає в результаті інтеріоризації теоретичного та практичного досвіду, і являє собою сукупність різних компетенцій та особистісних якостей» [1, с. 52]. Подібної думки дотримується О. Савченко, яка зазначає, що компетентність формується через засвоєння індивідуального досвіду і визначає спосіб його застосування для вирішення проблемних ситуацій [1].

І. Зимня виділяє в понятті «компетентність» потенційно-актуальний та когнітивно-особистісний аспекти, наголошуючи, що це якість, яка формується на основі знань і є соціально-професійною характеристикою людини [7]. Дослідниця виділяє мотиваційний,

когнітивний, поведінковий та ціннісно-смысловий компоненти у структурі компетентності.

Ми поділяємо позицію І. Зимньої і вважаємо, що компетентність є однією зі складових загальної культури людини, включаючи її світогляд, систему знань і вмінь, що забезпечують цілеспрямовану та самостійну діяльність.

Термін «компетенція» вперше був запропонований Д. Мак-Клелландом, який визначав її як поведінкові особливості, що відрізняють успішного працівника від середнього [9]. Учений дійшов висновку, що традиційні академічні тести не гарантують ефективності професійної діяльності, натомість ефективність залежить від наявності відповідних компетенцій.

Слідом за Д. Мак-Клелландом американські дослідники Л. Спенсер і С. Спенсер трактували компетенції як базові якості індивіда, що впливають на успішність виконання професійних завдань. Вони виділили п'ять типів якостей:

- мотиви – постійні прагнення й установки, які визначають поведінку;
- психофізіологічні особливості – фізичні характеристики та реакції на інформацію;
- Я-концепція – установки та цінності людини;
- знання – інформація в конкретних сферах;
- навички – здатність виконувати певні завдання [2].

Порівнюючи різні підходи до визначення компетентності та компетенції, слід звернути увагу на феномен «життєва компетентність». Вона тісно пов'язана з життєвою стратегією, позицією та цінностями особистості, включаючи знання, вміння, навички та здатність до творчого використання матеріальних і духовних цінностей суспільства.

На думку багатьох науковців, життєва компетентність є багаторівневою категорією, що формується через виховання, освіту та професійну діяльність під впливом постійного потоку інформації. Наприклад, В. Зарицька розглядає її як ключовий фактор самореалізації, що включає знання, вміння, навички та життєвий досвід [3].

Л. Сохань підкреслює, що життєва компетентність – це системне поняття, яке виходить за межі знань, навичок чи якостей і відображає здатність вирішувати проблеми в різних сферах життя [7, с. 266].

Найбільш комплексний підхід пропонують І. Єрмаков та Г. Несен, які вважають, що життєва компетентність охоплює: знання, вміння, життєвий досвід, здатність орієнтуватися в соціальних

ситуаціях, самовдосконалення та адекватне оцінювання інших людей [5].

У контексті даного дослідження важливо врахувати функції життєвої компетентності, оскільки вони впливають на формування та розвиток особистості в сучасному суспільстві.

Життєва компетентність як багатовимірний феномен стала об'єктом вивчення у різних психологічних напрямках, що привело до формування низки теорій та моделей. Ці підходи розкривають сутність життєвої компетентності через різні аспекти – від здатності до адаптації та самореалізації до розвитку особистісного потенціалу та здобуття практичних навичок для успішної життєдіяльності.

Одним із фундаментальних підходів є теорія адаптації, яка розглядає життєву компетентність як здатність особистості ефективно адаптуватися до змінних умов середовища. У межах цього підходу важливими є такі компоненти, як стресостійкість, гнучкість мислення та здатність до прийняття рішень. Концепція життєвої ефективності Альберта Бандури також підтримує цей напрям, акцентуючи увагу на ролі самоефективності у досягненні життєвих цілей.

Теорії Абрагама Маслоу та Карла Роджерса зосереджені на самоактуалізації як вищій формі розвитку життєвої компетентності. Вони стверджують, що повноцінна життєдіяльність можлива лише за умови реалізації внутрішнього потенціалу особистості. Життєва компетентність у цьому контексті є показником гармонійного розвитку особистості, яка здатна визначати та досягати власні цілі.

Ерік Еріксон у своїй теорії психосоціального розвитку розглядає життєву компетентність як послідовне подолання кризових етапів життєвого циклу. Кожен етап розвитку супроводжується набуттям нових компетентностей, які визначають успішність адаптації особистості до соціального середовища. Наприклад, компетентність автономії, ініціативи та ідентичності є ключовими для різних стадій розвитку.

Когнітивні підходи розглядають життєву компетентність як здатність до ефективного оброблення інформації та вирішення проблем. Роботи Жана Піаже та його послідовників описують процеси когнітивної адаптації через асиміляцію та акомодацию, що дозволяють особистості успішно орієнтуватися в життєвих ситуаціях.

Даніел Гоулман у своїй моделі емоційного інтелекту виділяє емоційну компетентність як ключовий компонент життєвої компетентності. Вона включає здатність розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоції та емоції інших людей. Емоційна

компетентність сприяє ефективній комунікації та вирішенню конфліктів, що є важливим для успішної соціальної взаємодії.

Інтегративні підходи розглядають життєву компетентність як синтез когнітивних, емоційних та соціальних навичок. Вони підкреслюють важливість розвитку всіх складових компетентності для досягнення життєвого успіху. Наприклад, модель життєвої компетентності Леоніда Гріншпуна поєднує когнітивні, емоційні та діяльнісні компоненти у єдину систему.

Формування життєвої компетентності у майбутніх психологів є багатовимірним процесом, що охоплює розвиток професійних, когнітивних, емоційних та соціальних навичок. Це обумовлено специфікою їхньої професійної діяльності, яка передбачає глибоке розуміння людської поведінки, вміння встановлювати ефективні комунікації та здатність до рефлексії.

Життєва компетентність майбутніх психологів тісно пов'язана з професійною компетентністю, яка включає теоретичні знання, практичні навички та етичні принципи. Важливими аспектами є вміння проводити психологічну діагностику, консультування та корекційну роботу. Крім того, необхідно формувати здатність до аналізу складних ситуацій та прийняття рішень в умовах невизначеності.

Когнітивний компонент життєвої компетентності майбутніх психологів передбачає розвиток критичного мислення, рефлексивних здібностей та навичок вирішення проблем. Це включає здатність аналізувати та систематизувати інформацію, використання наукового підходу до розуміння психічних процесів і формування концептуальних моделей для пояснення поведінки.

Емоційна компетентність є ключовою для ефективної професійної діяльності психологів. Вона включає самоусвідомлення та саморегуляцію емоцій, емпатію та здатність розуміти емоційний стан інших людей, а також управління емоційними реакціями в стресових ситуаціях. Розвиток емоційної компетентності сприяє встановленню довірчих стосунків з клієнтами та колегами, що є важливим для успішної професійної діяльності.

Комунікативні навички є важливими для проведення консультацій та групової роботи, а також для встановлення позитивного клімату в команді. Майбутні психологи повинні мати високий рівень комунікативної компетентності, що передбачає вміння ефективно передавати інформацію як у вербальній, так і невербальній формах, активне слухання та вміння задавати відкриті питання, а також здатність до конструктивної взаємодії у конфліктних ситуаціях.

Соціальна компетентність включає здатність орієнтуватися в соціальних ситуаціях та ефективно співпрацювати з іншими людьми. Для майбутніх психологів це означає розуміння соціальних ролей та очікувань, здатність до адаптації в різних соціальних середовищах, а також вміння будувати та підтримувати професійні зв'язки.

Мотивація є важливим фактором у процесі формування життєвої компетентності. Майбутні психологи повинні розвивати внутрішню мотивацію до саморозвитку та професійного зростання. Це включає інтерес до нових знань і технологій у психології, орієнтацію на допомогу людям і вирішення їхніх проблем, а також стійкість до професійного вигорання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Формування життєвої компетентності неможливе без розвитку рефлексії – здатності оцінювати власні дії, аналізувати помилки та планувати шляхи самовдосконалення. Рефлексивні здібності сприяють критичному ставленню до власної діяльності, усвідомленню власних сильних та слабких сторін, а також профілактиці професійних деформацій.

Формування життєвої компетентності у майбутніх психологів вимагає створення психолого-педагогічних умов, таких як інтеграція теорії та практики, індивідуалізація навчання та надання психологічної підтримки для забезпечення професійного розвитку та вдосконалення особистісних якостей майбутніх фахівців.

Література

1. Життєві кризи особистості : наук.-метод. посіб.: у 2 ч. / за наук. ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова. К. : ГЗМН, 1998. Ч. 1 : Психологія життєвих криз особистості. 355 с.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / За ред. І.Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005.
3. Зарицька В.В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Харків, 2006. 19 с.
4. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Проектне бачення компетентісно спрямованої 12-річної середньої школи : практич.-орієнт. посіб. Запоріжжя : Центріон, 2005.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті [Електронний ресурс]. Режим доступу:

www.studynotes.com.ua/.../nacionalna-doktrina-rozvitku-osvitiukraini-u-xxi -stolitti

6. Сковорцова С.О., Вторнікова Ю.С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів : монографія. Одеса : Абрикос Компани, 2013. 290 с.

7. Сохань Л.В. Життєтворчість як мистецтво життя. *Психологія і педагогіка життєтворчості*. К., 1996. С. 156-167.

8. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн / за ред. І.Г. Єрмакова. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. К. : Контекст, 2000. 333 с.

9. McClelland D. Testing For Competence Rather than for «Intelligence» / D. McClelland. *American Psychologist*. January 1973. P. 1-14.

10. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. International students edition. Oxford University Press., 2000. 1600 p.

References

1. Zhyttievi kryzy osobystosti : nauk.-metod. posib.: u 2 ch. / za nauk. red. L.V. Sokhan, I.H. Yermakova. K. : HZMN, 1998. Ch. 1 : Psykholohiia zhyttievkykh kryz osobystosti. 355 s.

2. Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky : nauk.-metod. posib. / Za red. I.H. Yermakova. Zaporizhzhia : Tsentrion, 2005.

3. Zarytska V.V. Formuvannia u starshoklasnykiv zdatsnosti do samorealizatsii: avtoref. dys. ... kand. psykol. nauk : spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiia». Kharkiv, 2006. 19 s.

4. Iermakov I.H., Puzikov D.O. Proektne bachennia kompetentnisno spriamovanoi 12-richnoi serednoi shkoly : prakt.-zorient. posib. Zaporizhzhia : Tsentrion, 2005.

5. Natsionalna doktryna rozvytku osvity osvity Ukrainy u KhKhI stolitti [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: www.studynotes.com.ua/.../nacionalna-doktrina-rozvitku-osvitiukraini-u-xxi -stolitti

6. Skvortsova S.O., Vtornikova Yu.S. Profesiino-komunikatyvna kompetentnist uchytelia pochatkovykh klasiv : monohrafiia. Odessa : Abrykos Kompany, 2013. 290 s.

7. Sokhan L.V. Zhyttietvorchist yak mystetstvo zhyttia. *Psykholohiia i pedahohika zhyttietvorchosti*. K., 1996. S. 156-167.

8. Taranenko I. Rozvytok zhyttievoi kompetentnosti ta sotsialnoi intehtratsii: dosvid Yevropeiskykh krain / za red. I.H. Yermakova. Kroky do kompetentnosti ta intehtratsii v suspilstvi. K. : Kontekst, 2000. 333 s.

9. McClelland D. Testing For Competence Rather than for «Intelligence» / D. McClelland. *American Psychologist*. January 1973. P. 1-14.

10. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. International students edition. Oxford University Press., 2000. 1600 p.